

Date: 5th October-2026

DISLALIYANI KORREKSIYALASHDA LOGOPEDIK MASHQLARNING
AHAMIYATI

Xayrulloeva Marjona Tuychi qizi

University of Business and science "Ijtimoiy-gumanitar fanlar" kafedrası
o'qituvchisi

e-mail:Khayrullayevam14@gmail.icloud.com

Maxkamova Dilafruz Shuxratovna

University of Business and science kunduzgi ta'lim bosqich
MPK 24-01 guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada dislaliyaning mohiyati, turlari va kelib chiqish sabablari, uni bartaraf etishda logopedik mashqlarning o'rni yoritilgan. Artikulyatsion gimnastika, nafas mashqlari, fonematik eshitishni rivojlantirish va mayda motorika mashqlarining ahamiyati, tovushni qo'yish, avtomatlashtirish va farqlash bosqichlari ko'rib chiqilgan. Maqola logopedlar, maktabgacha ta'lim tarbiyachilari, ota-onalar hamda maxsus pedagogika yo'nalishi talabalari uchun mo'ljallangan.

Kalit so'zlar: dislaliya, tovush talaffuzi, logopedik mashqlar, artikulyatsion gimnastika, nafas mashqlari, fonematik eshitish, tovushni qo'yish, avtomatlashtirish, korreksiya.

Annotation: The article deals with the essence, types and causes of dyslalia and the role of speech therapy exercises in its correction. The importance of articulation gymnastics, breathing exercises, development of phonemic hearing and fine motor exercises is discussed, as well as the stages of sound production, automation and differentiation. The article is intended for speech therapists, preschool teachers, parents and students of special education.

Keywords: dyslalia, sound pronunciation, speech therapy exercises, articulation gymnastics, breathing exercises, phonemic hearing, sound production, automation, correction.

Аннотация: В статье рассматриваются сущность, виды и причины дислалии, а также роль логопедических упражнений в её коррекции. Описано значение артикуляционной гимнастики, дыхательных упражнений, развития фонематического слуха и упражнений для мелкой моторики, а также этапы постановки, автоматизации и дифференциации звуков. Статья предназначена для логопедов, воспитателей дошкольных организаций, родителей и студентов направления специальной педагогики.

Ключевые слова: дислалия, звукопроизношение, логопедические упражнения, артикуляционная гимнастика, дыхательные упражнения, фонематический слух, постановка звука, автоматизация, коррекция.

«Katta bo'lsa o'zi to'g'rilanib ketadi», deydi ko'p ota-ona bolasi «r» ni aytolmaganda. Ba'zan shunday bo'ladi, buni inkor qilib bo'lmaydi. Ammo olti yoshli bola «raketa» deyish o'rniga «laketa», «sumka» deyish o'rniga «umka» desa va bu oylar, yillar

Date: 5th October-2026

davomida o'zgarasa, kutib o'tirishning foydasi yo'q. Uyda bolani hamma tushunadi, chunki quloq o'rganib qolgan. Maktabda esa u o'qituvchi va sinfdoshlariga tushuntirilmay qiynaladi, yozganda ham qanday eshitsa, shunday yozadi.

Nutqning bunday buzilishi dislaliya deb ataladi. Bunda bolaning eshitishi saqlangan, nutq a'zolari tuzilishi me'yorda, tilni tushunadi, so'z boyligi ham yoshiga mos bo'lishi mumkin, lekin ayrim tovushlarni tushirib qoldiradi, boshqa tovush bilan almashtiradi yoki noaniq, buzib aytadi [3, 8]. Tovushga qarab ham nom berilgan: «r» ning buzilishi rotatsizm, «s», «z», «sh» kabi tovushlarniki sigmatizm, «l» niki lambdatsizm deyiladi. Nomlar murakkab ko'rinsa-da, ish ularda emas, mohiyati bitta: tovush o'z o'rnini topa olmayapti.

Dislaliya ikki turga bo'linadi. Funksional dislaliyada nutq a'zolarida biror organik o'zgarish bo'lmaydi. Sababi ko'pincha bolani o'rab turgan nutqiy muhitda: kattalar bolaga qarab «shirinroq» qilib shivirlab gapiradi, atrofda noto'g'ri aytadigan odam bor, bola esa shuni taqlid qiladi. Ba'zan fonematik eshitish yetilmagan, ba'zan til va lab harakatlari yetarlicha aniq emas. Mexanik dislaliya esa tishlarning o'rni, tanglay, til yuganchasining kaltaligi kabi tuzilish nuqsonlari bilan bog'liq [3]. Mashqlar eng ko'p yordam beradigan tur funksional dislaliyadir, mexanik turda esa ish ko'pincha stomatolog yoki ortodont ko'rigidan boshlanadi.

Endi asosiy savol: nega aynan mashq? Chunki tovushni bolaga «tushuntirib» yoki «ayt, bunday emas, mana bunday» deb qaytartirib o'rgatib bo'lmaydi. Tovush hosil bo'lishi uchun til ma'lum joyda turishi, lablar kerakli shaklni olishi, havo esa aniq yo'nalishda chiqishi kerak. Bola buni bilmaydi, uning mushaklari esa shunga hali o'rganmagan. Logopedik mashq shu mushaklarga aytib bo'lmaydigan narsani «ko'rsatib» beradi.

Birinchi o'rinda artikulyatsion gimnastika turadi. «Tabassum», «Xartum», «Ot», «Soat» kabi mashqlar tilni ko'tarish, pastga tushirish, yon tomonga olish, lablarni cho'zish va yumaloqlashni o'rgatadi. Qaysi mashq qaysi tovushga tayyorlashi ham ma'lum: tilning uchini yuqoriga ko'tara olmagan bola «r» ni aytolmaydi, tilning yon qirralarini ushlab tura olmagan bola esa «s» va «sh» da qiynaladi. Mashq ko'zgu oldida bajariladi, shunda bola o'z tili qayerdaligini ko'radi va kattaning harakati bilan solishtira oladi.

Nafas mashqlari ko'pincha e'tibordan chetda qoladi. Holbuki, «s», «sh», «r» kabi tovushlar uchun uzun, bir tekis havo oqimi kerak. Qog'oz qayiqni puflash, paxta tolasini stol bo'ylab yurgizish, sharchani uchirish kabi oddiy o'yinlar shu oqimni hosil qiladi. Bunda bolani chuqur nafas olishga emas, havoni og'izdan sekin va uzoq chiqarishga o'rgatish muhim, aks holda u yanoqlarini shishirib, tez bo'shatib yuboradi.

Uchinchi yo'nalish eshitish bilan bog'liq. O'z xatosini sezmaydigan bola uni tuzata olmaydi, shuning uchun tovushlarni quloq bilan farqlash mashqlari tovushni qo'yishdan oldin ham, keyin ham o'tkaziladi. Bola avval nutqdagi alohida tovushni topadi, so'ng «sa-sha-sa» kabi bo'g'in qatorlarida farq qilinadigan tovushni payqaydi, undan keyin «bu to'g'ri aytildimi, yo'qmi» degan savolga javob beradi. Ko'p bolada shu bosqichning o'zidayoq nutq yaxshilana boshlaydi [8, 9].

Date: 5th October-2026

Korreksiya odatda to'rt bosqichda olib boriladi [8]. Tayyorlov bosqichida artikulyatsion, nafas va eshitish mashqlari bajariladi. Ikkinchi bosqichda tovush «qo'yiladi», ya'ni bola uni birinchi marta to'g'ri aytadi. Ba'zida buning uchun yordamchi tovushdan yoki maxsus zonddan foydalaniladi. Bu yerda bir narsani esda tutish kerak: qo'yilgan tovush hali tayyor tovush emas. Bola uni alohida aytganda to'g'ri chiqaradi, gapirayotganda esa eski odatiga qaytadi. Shuning uchun uchinchi bosqich, ya'ni avtomatlashtirish eng uzun davom etadi: tovush avval bo'g'inda, keyin so'zning boshida, o'rtasida va oxirida, so'ng gapda, she'rda, topishmoqda, oxirida esa erkin suhbatda mustahkamlanadi. To'rtinchi bosqichda o'xshash tovushlar, masalan s-sh, r-l farqlanadi, aks holda bola birini to'g'rilab, ikkinchisini buzib qo'yishi mumkin.

Mayda motorika masalasi ham bor. Barmoq mashqlari, plastilin bilan ishlash, mozaika terish, ip o'tkazish nutq markazlarining yetilishiga yordam beradi, shuning uchun ko'plab mualliflar ularni nutq mashqlariga qo'shib olib boradi [7, 9]. Bu yerda sehr yo'q: qo'l va nutq harakatlarini miyaning bir-biriga yaqin sohalari boshqaradi, qo'l aniq harakat qilishga o'rgansa, til ham osonroq o'rganadi.

Mashq samarasini belgilaydigan narsa uning uzoq-qisqaligi emas, muntazamligi. Logoped bolani haftada bir-ikki marta ko'radi, qolgan kunlarda ish uyda davom etishi kerak. O'n besh daqiqa har kuni, ko'zgu oldida, bola charchamasdan bajarilgani haftada bir marta bir soat o'tkazilgan mashg'ulotdan foydaliroq. Mashqlarni oddiydan murakkabga qarab berish ham zarur: bola avval tilni yuqoriga ko'tarishni o'rganmasa, uni «r» ning titrashiga o'rgatishning ma'nosi yo'q.

Maktabgacha yoshdagi bola uchun mashqning o'yin shaklida bo'lishi hal qiluvchi ahamiyatga ega. «Ot» mashqi ot dukurini taqlid qilish o'yiniga, «Mazali murabbo» esa lablarni murabbo surtilgandek yalashga aylansa, bola buni topshiriq deb emas, o'yin deb qabul qiladi. Rasmi lotoda «sh» ga boshlanadigan so'zlarni terish, qo'g'irchoq nutqini tuzatish, topishmoq topish ham xuddi shu maqsadga xizmat qiladi [4]. Eng muhimi, o'yin bir tovushni yuzlab marta takrorlatadi-yu, bolani zeriktirmaydi.

Ota-onaning o'rni alohida to'xtalishga arziydi. Eng ko'p uchraydigan xato bola gapirganda har safar «noto'g'ri aytдинг, qaytar» deyish. Bunday bolada gapirishga ishtiyoq so'nadi, u tengdoshlari oldida jim turishni afzal ko'radi. Logoped ota-onaga mashqni qanday bajarish, qancha vaqt shug'ullanish va bola to'g'ri aytganda qanday rag'batlantirishni tushuntirishi lozim. Tarbiyachi esa sayrda, ovqatlanishda, o'yinda bolaga o'z tovushini ishlatadigan sharoit yaratib berishi mumkin.

Nutq mashqlarining yana bir tomoni bor, u ko'pincha unutiladi: bolaning o'ziga ishonchi. Tovushini noto'g'ri aytadigan bola kulgi bo'lishdan cho'chiydi, savolga javob berishdan qochadi, o'yinda chetda qoladi. Nutqi yaxshilangan sari u ochilib boradi. Shu ma'noda mashqlar faqat tovushni to'g'rilamaydi, bolaning maktabga tayyorgarligiga va tengdoshlari bilan muloqotiga ham ta'sir qiladi.

Dislaliyani korrektsiyalashda logopedik mashqlar poydevor vazifasini bajaradi. Artikulyatsion gimnastika nutq a'zolarini tayyorlaydi, nafas mashqlari havo oqimini hosil qiladi, eshitish mashqlari bolaga xatosini sezdiradi, bosqichma-bosqich avtomatlashtirish esa tovushni kundalik nutqqa kiritadi. Bularning hammasi muntazam, o'yin shaklida va

Date: 5th October-2026

logoped, ota-ona hamda tarbiyachining hamkorligida olib borilsa, natija tezroq va barqarorroq bo'ladi. Nuqson qancha erta payqalsa, shuncha yaxshi: besh yoshda bir necha oyda tuzaladigan nuqsonga maktabda bir necha yil ketishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining «Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida»gi Qonuni. 2019-yil 16-dekabr, O'RQ-595-son.
2. «Ilk qadam» maktabgacha ta'lim tashkilotlarining davlat o'quv dasturi. – Toshkent, 2018.
3. Ayupova M.Yu. Logopediya. – Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2007.
4. Ahmedova Z.M., Ayupova M.Yu., Hamidova M.P. Logopedik o'yin. – Toshkent.
5. Mo'minova L.R., Ayupova M.Yu. Bolalarda dizartriya nutq kamchiligini bartaraf etish texnologiyalari. – Toshkent, 2017.
6. Левина Р.Е. Основы теории и практики логопедии. – Москва: Просвещение, 1968.
7. Филичева Т.Б., Чиркина Г.В. Устранение общего недоразвития речи у детей дошкольного возраста. – Москва: Айрис-пресс, 2008.
8. Филичева Т.Б., Чевелева Н.А., Чиркина Г.В. Основы логопедии. – Москва: Просвещение, 1989.
9. Волкова Л.С. (ред.) Логопедия. – Москва: Владос, 2008.
10. Лалаева Р.И., Серебрякова Н.В. Формирование лексики и грамматического строя у дошкольников с общим недоразвитием речи. – Санкт-Петербург: Союз, 2001.